ABDURAHMON JOMIYNING “SILSILAT UZ-ZAHAB” DOSTONIDA MA’NAVIY KAMOLOT VA KOMIL INSONNI TARBIYALASHNING DIDAKTIK ASOSLARI

Kenjayeva Saodat Nurmurod qizi

Buxoro davlat pedagogika instituti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada Abdurahmon Jomiyning “Silsilat uz-zahab” (“Oltin zanjir”) dostonida ilgari surilgan ma’naviy-axloqiy qarashlar, inson kamolotiga oid g‘oyalar hamda komil insonni tarbiyalashning didaktik asoslari tahlil etiladi. Asarda aks etgan axloqiy fazilatlar, adolat, halollik, ilm-ma’rifat, nafsni tiyish, sabr-qanoat, kamtarlik va ezgulikka intilish kabi tushunchalarning shaxs ma’naviy rivojlanishidagi o‘rni yoritiladi. Shuningdek, Jomiy ijodida badiiy-didaktik vositalar orqali insonni ezgulikka yo‘naltirish, axloqiy qadriyatlarni shakllantirish va yosh avlodning ma’naviy dunyoqarashini boyitish masalalariga alohida e’tibor qaratiladi. Dostonning tarbiyaviy imkoniyatlari zamonaviy pedagogik yondashuvlar bilan uyg‘unlikda tahlil qilinib, undan ta’lim-tarbiya jarayonida foydalanishning ahamiyati asoslanadi. Tadqiqot natijalari Abdurahmon Jomiy merosining ma’naviy-axloqiy tarbiya, shaxs kamoloti va komil insonni shakllantirish borasidagi ilmiy-pedagogik ahamiyatini ochib berishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: Abdurahmon Jomiy, Silsilat uz-zahab, ma’naviy kamolot, komil inson, didaktika, axloqiy tarbiya, ilm-ma’rifat, ezgulik, nafs tarbiyasi.

Abdurahmon Jomiyning “Silsilat uz-zahab” dostonida ma’naviy kamolot va komil insonni tarbiyalashning didaktik asoslari Sharq mumtoz adabiyoti va pedagogik tafakkuri bilan uzviy bog‘liq masalalardan biridir. XV asrda yashab ijod qilgan Abdurahmon Jomiy (1414–1492) fors-tojik adabiyotining yirik namoyandasi, mutafakkir va tasavvuf allomasi sifatida insonning axloqiy yetukligi, ilm-ma’rifatga intilishi, ezgulikni qadrlashi va o‘z nafsini boshqarishi masalalariga alohida e’tibor qaratgan. Uning ma’naviy-ma’rifiy qarashlari Temuriylar davridagi ilm-fan, adabiyot va tasavvuf an’analari bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, insonni har tomonlama kamolga yetkazish g‘oyasi ijodining muhim yo‘nalishlaridan birini tashkil etadi. “Silsilat uz-zahab” fors tilidan tarjima qilinganda “Oltin zanjir” ma’nosini anglatadi. Mazkur doston Jomiyning “Haft avrang” (“Yetti taxt”)

turkumiga kiruvchi masnaviylaridan biri hisoblanadi. Asarda axloqiy-falsafiy qarashlar, pand-nasihatlar va hikoyatlar orqali insonning ma’naviy dunyosi, jamiyatdagi xulq-atvori hamda ezgulikka intilishi bilan bog‘liq masalalar yoritiladi. Dostonning didaktik xususiyati shundaki, undagi g‘oyalar faqat nazariy mulohazalar tarzida emas, balki badiiy obrazlar, voqealar va hayotiy xulosalar vositasida ifodalanadi. Bu usul o‘quvchini asar mazmunini anglash, qahramonlarning xatti-harakatlarini baholash va ulardan axloqiy xulosa chiqarishga undaydi.

Dostonda ilgari surilgan g‘oyalarni pedagogik nuqtayi nazardan tahlil qilishda ma’naviy kamolot tushunchasiga alohida e’tibor qaratish lozim. Ma’naviy kamolot insonning bilim, tafakkur, axloqiy fazilatlar va ijtimoiy mas’uliyat jihatidan rivojlanishini ifodalaydi. Jomiyning dunyoqarashida insonning haqiqiy yetukligi uning tashqi mavqeyi yoki moddiy imkoniyatlari bilangina emas, balki ichki dunyosi, odobi, halolligi, adolatga munosabati va o‘z xatti-harakatlarini nazorat qila olish qobiliyati bilan ham belgilanadi. Shu jihatdan asarni o‘rganish inson tarbiyasining axloqiy va ma’rifiy omillarini anglash uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Komil inson tushunchasi Sharq falsafasi va tasavvuf ta’limotida muhim o‘rin egallaydi. Ushbu tushuncha insonning ma’naviy jihatdan yuksalishi, nafsini tarbiyalashi, ezgulikka intilishi va o‘z faoliyatini yuksak axloqiy mezonlar asosida tashkil etishi bilan bog‘liq. Jomiy ijodida ham insonning ichki kamoloti, ruhiy poklanishi va axloqiy mas’uliyati masalalari muhim o‘rin tutadi. Pedagogik nuqtayi nazardan, bu qarashlar yosh avlodda halollik, kamtarlik, sabr-toqat, adolatparvarlik, mehr-oqibat va mas’uliyat kabi fazilatlarni rivojlantirish bilan bog‘liq holda talqin qilinishi mumkin.

Dostonning didaktik asoslaridan biri ilm-ma’rifat va axloqning o‘zaro aloqadorligidir. Insonning bilimli bo‘lishi uning kamoloti uchun muhim shart bo‘lsa-da, bilimning tarbiyaviy ahamiyati undan qanday maqsadda foydalanilishiga ham bog‘liq. Shu sababli ma’naviy yetuk shaxs bilimini ezgu ishlarga yo‘naltirishi, o‘z qarorlarini aql va vijdon mezonlari asosida baholashi lozim. Jomiy merosini pedagogik jihatdan o‘rganish o‘quvchilarda bilimga hurmat, mustaqil fikrlash, to‘g‘ri xulosa chiqarish va o‘z faoliyati uchun mas’uliyatni his etish ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Asarda aks etgan axloqiy qarashlarni tahlil qilishda nafsni tiyish va o‘zini boshqarish masalasi ham muhim

ahamiyatga ega. Tasavvufiy tafakkurda insonning ma’naviy yuksalishi uning ichki istaklarini nazorat qilishi, salbiy xulq-atvorlardan uzoqlashishi va o‘z kamchiliklarini anglashga intilishi bilan bog‘liq. Bu qarashlarning zamonaviy pedagogik talqini o‘quvchilarda o‘z xatti-harakatlarini tahlil qilish, hissiyotlarini boshqarish, sabrli bo‘lish va muammoli vaziyatlarda mas’uliyatli qaror qabul qilish ko‘nikmalarini shakllantirishni nazarda tutadi. Bunday yondashuv tarbiyani tashqi talablar bilan cheklab qo‘ymasdan, insonning ichki e’tiqodi va ongli xulq-atvorini rivojlantirishga yo‘naltiradi.

“Silsilat uz-zahab” dostonining tarbiyaviy imkoniyatlari badiiy-didaktik vositalardan foydalanish xususiyatida ham namoyon bo‘ladi. Hikoyatlar, ramziy obrazlar, qarama-qarshi xulq-atvor namunalari va falsafiy mulohazalar orqali o‘quvchi insoniy fazilatlarning mohiyatini chuqurroq anglash imkoniga ega bo‘ladi. Badiiy asarni o‘rganish jarayonida qahramonlarning xatti-harakatlarini tahlil qilish, ularning qarorlariga baho berish va voqealarning oqibatlarini aniqlash o‘quvchilarning axloqiy mushohadasini rivojlantiradi. Masalan, halollik, adolat yoki kamtarlik bilan bog‘liq vaziyatlarni muhokama qilish orqali o‘quvchilar ushbu tushunchalarning kundalik hayotdagi ahamiyatini anglaydilar. Bunda o‘qituvchining vazifasi tayyor xulosalarni berish bilangina cheklanmay, o‘quvchilarni mustaqil fikrlash va dalillar asosida xulosa chiqarishga yo‘naltirishdan iborat bo‘ladi.

Dostonni zamonaviy ta’lim-tarbiya jarayonida o‘rganishning yana bir muhim jihati nazariya va amaliyot birligini ta’minlashdir. Axloqiy qadriyatlar haqidagi bilimlar kundalik faoliyatda namoyon bo‘lgandagina amaliy tarbiyaviy ahamiyat kasb etadi. Shu sababli Jomiy asarlaridagi g‘oyalarni o‘quvchilarning o‘zaro munosabatlari, oiladagi mas’uliyati, jamoada tutgan o‘rni va jamiyat oldidagi burchi bilan bog‘lash maqsadga muvofiqdir. Bunday yondashuv yoshlarning nafaqat nazariy bilimlarini, balki ijtimoiy mas’uliyatini, axloqiy qarashlarini va o‘z xulqini boshqarish qobiliyatini ham rivojlantiradi. Mavzuning ilmiy asoslanganligini ta’minlashda tarixiy va manbashunoslik dalillariga tayanish zarur. Abdurahmon Jomiy 1414–1492-yillarda yashagan bo‘lib, uning ijodi Temuriylar davri madaniy muhitida shakllangan. “Silsilat uz-zahab”ning qo‘lyozma an’analarini o‘rganishda Smithsonian Milliy Osiyo san’ati muzeyi fondlarida saqlanayotgan “Haft avrang” turkumiga oid qo‘lyozma sahifalari muhim manba hisoblanadi. Shuningdek, Marianna

Shreve Simpson va Massumeh Farhadning 1997-yilda nashr etilgan Sultan Ibrahim Mirza’s Haft Awrang: A Princely Manuscript from Sixteenth-Century Iran nomli tadqiqoti asarning adabiy va tasviriy xususiyatlarini o‘rganishda ilmiy ahamiyatga ega. Ushbu manbalar dostonning tarixiy-adabiy konteksti va qo‘lyozma tarixini tadqiq qilish uchun asos bo‘la oladi.

Xulosa qilib aytganda, Abdurahmon Jomiyning “Silsilat uz-zahab” dostoni ma’naviy-axloqiy mazmuni, falsafiy mushohadalari va badiiy-didaktik xususiyatlari bilan komil inson tarbiyasini o‘rganishda muhim adabiy manbalardan biri hisoblanadi. Asarni pedagogik jihatdan tahlil qilish inson kamolotida ilm-ma’rifat, axloqiy poklik, o‘zini boshqarish, adolat, halollik va ezgulikka intilishning o‘zaro bog‘liqligini anglashga yordam beradi. Dostonning tarbiyaviy imkoniyatlaridan ta’lim jarayonida foydalanish o‘quvchilarning axloqiy tafakkurini rivojlantirish, mustaqil xulosa chiqarish qobiliyatini shakllantirish va ma’naviy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, asardagi muayyan g‘oyalarni ilmiy maqolada Jomiyga bevosita nisbat berish uchun dostonning ishonchli matni, tegishli baytlar va ilmiy izohli nashrlarga murojaat qilish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ibragimov X., Abdullayeva Sh. Pedagogika nazariyasi (darslik). T., «Fan va texnologiya», 2008. 288-b.

2. Kenjayeva S.N. Temuriylar davriga oid pedagogik asarlarda axloq masalalari // European science international conference: Modern problems in education and their scientific solutions. Vol. 3 No. 3 (2026). 347-349-b.

3. Kenjayeva S.N. Temuriylar davri adabiy merosida komil inson tarbiyasi masalalari // Global Academic Conference on Research and Innovation. Volume 2, Issue 4 GACRI 2026/ New York/The Usa. 54-57-b.

4. Kenjayeva S.N. Temuriylar davri pedagogik tafakkurida ma’naviy-axloqiy qadriyatlarning o‘rni // International Conference on Contemporary Research ICCR–2026. 96-99-b.

5. Mardonov Sh., Zokirova U. Pedagogika nazariyasi va tarixi [Matn]: o‘quv qo‘llanma. – Toshkent: «Ishonchli hamkor», 2021. - 272 b.

6. Roziqov O. R. va boshqalar. Didaktika. T., “Fan”, 1997, 111-b.

7. Xodjayev B.X. Umumta’lim maktabi o‘quvchilarida tarixiy tafakkurni modernizatsiyalashgan didaktik ta’minot vositasida rivojlantirish: Pedagogika fanlari doktori. ... diss. –Toshkent, 2016. – 314 b.

